

ОСНОВНІ ЗАСОБИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕСТРУКЦІЙ У СІМЕЙНІЙ ВЗАЄМОДІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ КОНСУЛЬТАТИВНОГО ПРОЦЕСУ

FIXED ASSETS OF DESTRUCTIONS PROPHYLAXIS IN DOMESTIC COOPERATION IN THE MODERN TERMS OF CONSULTATIVE PROCESS

У статті визначено специфічні особливості рольової взаємодії як одного із ключових індикаторів деструктивних взаємин у родині. До ключових типів тригерів, що провокують появу та розгортання конфліктної взаємодії у шлюбній парі, належать такі: 1) особливості сімейних взаємин у батьківській родині, а також відповідного розподілу сімейних ролей у батьківському подружжі; 2) особистісні риси кожного із членів подружжя (риса характеру, ціннісно-смилова сфера, установки, звички, потребнісно-мотиваційна сфера та ін.); 3) уявлення кожного із членів родини про ідеал дружини чи чоловіка, установки-очікування у шлюбі, індивідуальні вимоги до подружнього партнера, звички в організації сімейного життя; 4) установка на продуктивну сімейну мотивацію.

Виокремлено, що згідно з даними наукової статистики кожен із членів подружжя, вихований у благополучній батьківській родині, хотів би бути схожим на свого батька/матір. Здебільшого чоловіки воліють бути схожими на власного батька, а жінки хотіли би мати чоловіка, який за особистісними рисами схожий на її батька; бажаним є ідеал наслідування батьківської родини. При цьому більшість членів подружжя, вихованих у неблагополучних сім'ях, оцінюють особистісні риси та життєві установки власних батьків як такі, що не відповідають сімейному ідеалу, які члени подружжя намагаються цілеспрямовано не наслідувати. При цьому присутня тенденція несвідомого впливу установок із батьківської родини на сімейне життя у власному подружжі чоловіка чи жінки.

З метою подолання такого суттєвого чинника появи деструктивних внутрішньо-сімейних взаємин розглядаємо питання профілактики деструкцій у родинно-шлюбному житті пари крізь призму рольової взаємодії. Вихідним положенням є припущення про те, що чіткий рольовий розподіл у родині слугує одним із засобів тривалої профілактики конфліктних ситуацій у сім'ї, а також стримує розгортання багатьох інших комунікативних та ситуативних деструктивних впливів. Підкреслюється практична значущість такого підходу, оскільки він дає змогу розмежувати труднощі сім'ї у рамках психологічної допомоги. Загалом, вивчення соціально-психологічних ознак сім'ї сприяє глибокому осмисленню місця сім'ї як малої групи в системі безпосередніх міжособистісних стосунків індивіда і, ширше, у соціокультурному контексті.

Ключові слова: сімейні деструкції, конфлікти у шлюбній парі, профілактика кон-

фліктної взаємодії, рольові моделі, консультативна робота у шлюбно-сімейній парі.

In the article the specific features of role-play cooperation are certain as one of key indicators of destructive mutual relations in family. A few basic types of influence are described on a marriage pair, that can serve as triggers of increase of conflict cooperation. To them the following is attributed: 1) features of structure of domestic relations in a paternal house, distribution of domestic roles and their implementation; 2) personality qualities of the married couples (character, valued orientations, tastes, habits, features of the married couples (features of motivation sphere and other); 3) the idea about the ideal of wife or man (expectations related to marriage, requirements to the matrimonial partner in domestic life); 4) intra-domestic motivation. It is distinguished, that concordantly data of scientific statistics, every third man from safe family would like to be similar on the father and every fifth woman wanted, that her husband after the personality qualities was similar on her parents. Absolute majority of women and men from unhappy families estimate qualities of the parents, however corresponding to their ideal of family man. In unhappy families mutual relations of parents and personality qualities of family man are not the example of the married life, and only negatively influence on children. Therefore, such most young people try to build the future domestic life other gates and to bring up in itself qualities of family man, opposite to qualities of their parents. But, as scientific researches show, in the real domestic life they duplicate them.

With the aim of overcoming of such substantial factor of appearance of destructive inwardly family interactions examine the question of prophylaxis of destructions in domestically-marriage life of pair through the prism of role-play cooperation. Initial position is supposition that clear role-play distribution in family serves to one of facilities of the protracted prophylaxis of conflict situations in family, and also restrains development many other communicative and situation destructive influences. Practical meaningfulness of such approach is underlined, as he allows to delimit difficulties of family within the framework of psychological help. On the whole the study of social psychological signs of family assists the deeper comprehension of place of family as a small group in the system of direct interpersonal relations of individual and, wider, in a sociocultural context.

Key words: domestic destructions, conflicts in a marriage pair, prophylaxis of conflict cooperation, role-play models, consultative work, marriage-domestic pair.

УДК 159.9:316.614.5

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.13-1.23>

Ерліш Е.А.

психолог

ФОП «Ерліш»,

спеціаліст кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу факультету готельно-ресторанної справи

Київський національний університет культури і мистецтв

Постановка проблеми. Стосунки шлюбно-сімейної пари є одними із актуальних питань у сучасній практиці консультативної психоло-

гічної допомоги. Перебуваючи у шлюбі протягом найбільш тривалого відрізка власного життєвого шляху, особа специфічним чином

взаємодіє із власним подружнім партнером, інтегруючись у його життя, і відповідно, інтегруючи його у свою життєдіяльність. Специфічний тип зрощення життєвих настанов та активностей з однією людиною має унікальну динаміку протікання та особливий тип взаємин. При цьому, як і будь-які взаємини, сімейна взаємодія іноді проявляється у конфліктних аспектах, що є певною мірою невідворотним явищем, а також значною мірою специфічним (через особливий тип взаємодії партнерів по шлюбу).

Специфічні особливості рольової взаємодії як одного із ключових індикаторів деструктивних взаємин у родині визначаються динамікою взаємодії в аспекті конфліктності подружніх відносин. До ключових типів тригерів, що провокують появу та розгортання конфліктної взаємодії у шлюбній парі, належать такі: 1) особливості сімейних взаємин у батьківській родині, а також відповідного розподілу сімейних ролей у батьківському подружжі; 2) особистісні риси кожного із членів подружжя (риса характеру, ціннісно-смыслова сфера, установки, звички, потребнісно-мотиваційна сфера та ін.); 3) уявлення кожного із членів родини про ідеал дружини чи чоловіка, установки-очікування у шлюбі, індивідуальні вимоги до подружнього партнера, звички в організації сімейного життя; 4) установка на продуктивну сімейну мотивацію.

Проблемним аспектом, на актуалізацію котрого спрямована ця стаття, є визначення першопричин та первинних тенденцій у появі, ескалації та специфіці протікання конфліктних взаємин у подружній парі.

Огляд останніх досліджень і публікацій.

Основними працями з теорії та практики психологічного консультування, що були використані під час написання цієї статті, є роботи Б.Й. Хасана, О.Ф. Бондаренка та Т.М. Титаренко. Авторитетні вчені розглядали питання подружньої сумісності, задоволеності шлюбом у парі, емоційного та конативного складників подружнього життя, умов гармонійного сімейного життя тощо.

Науково цінними для нашого дослідження є праці М.М. Обозова та Т.М. Трапезнікової (аналіз психологічної сумісності подружньої пари, а також специфіки взаємної адаптації у перші роки спільного життя); Ю.Е. Альошиної та Л.Я. Гозмана (аспекти задоволеності шлюбом та розподілу ролей у подружній парі); Л.І. Мороз, Г.М. Дубчак та Т.В. Говорун (ціннісно-смыслові орієнтації та шлюбно-сімейні установки членів подружжя, настанов на майбутню подружню взаємодію); Л.З. Сердюк (психологічні специфіка та причини розлучень у шлюбній парі); А.А. Богословського (емоційний складник подружніх взаємин, кохання у шлюбі та динаміка емоційних трансформацій членів подружньої пари) тощо.

Мета статті – охарактеризувати основні засоби профілактики деструкцій у сімейній взаємодії з точки зору практики процесу психологічного консультування.

Виклад основного матеріалу. Цілком зрозуміло, що специфічні риси питання профілактики шлюбно-сімейних розладів і конфліктів становлять основу деструкцій взаємин у подружній парі, що є одним із нагальних питань практики сучасної консультативної психології. Згідно зі статистичними даними, кожен із членів подружжя, вихований у благополучній батьківській родині, хотів би бути схожим на свого батька/матір [9]. Здебільшого чоловіки воліють бути схожими на власного батька, а жінки хотіли би мати чоловіка, який за особистісними рисами схожий на її батька; бажаним є ідеал наслідування батьківської родини. При цьому більшість членів подружжя, вихованих у неблагополучних сім'ях, оцінюють особистісні риси та життєві установки власних батьків як такі, що не відповідають сімейному ідеалу, які члени подружжя намагаються цілеспрямовано не наслідувати. При цьому присутня тенденція несвідомого впливу установок із батьківської родини на сімейне життя у власному подружжі чоловіка чи жінки.

Закономірність стосовно рольового наслідування у родинях батьківських установ прослідковується і в конфліктних ситуаціях. Чим більша кількість та емоційність конфліктів проявлялася у батьківських родинях, тим частішим такі ж випадки конфліктів ставали у родинях їхніх дітей. Більшість членів подружжя, які можуть сказати про відносини між власними батьками як про задовільні, самі у подружньому житті зіткнулися з конфліктними ситуаціями. Тобто неблагополуччя та несприятливий мікроклімат у батьківській родині негативно впливають на розгортання конфліктності у шлюбі їхніх дітей. «Взаємини між батьками, стереотипи поведінки в сім'ї, засвоєні в дитинстві і юності, в зрілому віці значно впливають на характер відносин між подружжям, на задоволеність і стійкість шлюбу» [10].

Таким чином, прослідковується психологічно спадковий характер сімейних взаємин порівняно із сімейними стосунками батьків кожного із членів подружжя. Також вагомим аспектом є усвідомлення деструктивної ролі певних типів взаємин, які викликали конфліктно активні ситуації в родині або провокували затяжні чи ускладнені форми перенесення конфліктних взаємодій; у зрілому віці, створюючи власну родину, більшість уникає «повторення батьківських помилок». До прикладу, ситуація взаємної неприязні, яка проте не призводила до розірвання шлюбу, дітьми могла сприйматися як неправильна, а у зрілому віці – як анти-модель нормальної сім'ї (переважала думка про те, що у такій ситуації батькам краще

було б розлучитися, ніж перебувати у перманентному стані невдоволення та періодичних, тривалих чи латентних конфліктних взаємин). Більшість вихідців із таких сімей, вступаючи у власний шлюб, намагалися будувати свої подружні взаємини по-іншому [7; 8].

Ми пропонуємо розглянути питання профілактики деструкцій у родинно-шлюбному житті пари крізь призму рольової взаємодії. Тобто вихідним положенням є припущення про те, що чіткий рольовий розподіл у родині слугує одним із засобів тривалої профілактики конфліктних ситуацій у сім'ї, а також стримує розгортання багатьох інших комунікативних та ситуативних деструктивних впливів.

Структура сімейних ролей передбачає певну динаміку дій кожного із членів родини в ситуаціях сімейної взаємодії. Рольова взаємодія зумовлена переважно пропонованими, усталеними або нав'язаними зовні установками, що передбачають закріплення ключових зразків поведінки кожного із членів родини. Рольову взаємодію слід відрізнити від наслідування дитиною шаблонів поведінки власних батьків. Розподіл ролей у родині – динамічне явище, змінюване залежно від життєвих обставин (народження першої чи наступної дитини, зміна місця проживання, соціального статусу, професійних аспектів тощо).

Є кілька провідних критеріальних розподілів стосовно сімейних ролей: по-перше, схильність до реалізації цієї ролі та виконання відповідного обсягу обов'язків; по-друге, прийнятність ролі, її органічність іншим аспектам поведінки особистості; по-третє, можливості щодо реалізації власних потреб шляхом реалізації цієї ролі [4; 5].

Ключовими особливостями сімейних ролей є такі:

- взаємодоповнюваність: сімейні ролі не суперечать ролям інших членів родини або сценаріям розвитку ролі в межах одного суб'єкта сімейних взаємин;

- цілісність: передбачає логічність, послідовність та обґрунтованість прояву рольових процесів та активностей, узгодження сімейних виявів з іншими членами родини, очікуваність виконання певної ролі;

- поведінкова пристосованість: взаємна адаптованість рольових виявів та їх відповідність ситуації (доцільність). У зв'язку з цим цікавою є думка К. Вітакера стосовно шлюбу як нескінченного процесу адаптації та змін, що схоже на положення мігранта в чужій країні, який вчиться жити в іншій світоглядній системі, розуміти незвичну граматику й інше невербальне спілкування у новій і незнайомій культурі [3];

- усвідомлюваність власних дій: співмірність щодо ситуації прояву певної ролі, уміння передбачити ситуативні наслідки реалізації поведінкових чи конативних аспектів цієї ролі.

Прояви сімейних ролей залежать від типу сімейної підсистеми і пов'язані із виконанням функцій із взаємодії у двох основних площинах: подружній та дитячо-батьківській. Подружня підсистема починає функціонувати на першому етапі встановлення сімейних взаємин: офіційного шлюбу чи початку спільного життя (тобто моменту, коли кожен із членів пари починає ідентифікувати іншого як члена родини). Початок сімейно-шлюбних взаємин необхідно означає старт процесу адаптації до спільних умов життєдіяльності та соціально-особистісного функціонування. На такому етапі рольові патерни ще перебувають на етапі апробації: кожен із членів подружжя пробує різні ролі і відшукує найбільш комфортні для себе та для іншого в подружній парі. Відбувається процес прийняття або відкидання сімейних ролей, визначення домінуючих рольових стандартів, що застосовуватимуться у різних ситуаціях соціальної, побутової, інтимної та інших видів взаємодії один з одним.

У підсистемі подружжя виокремлюють такі основні подружні ролі [1]:

- традиційні стосунки – ортодоксальний підхід до розподілу сімейних ролей, що передбачає чітко визначену роль дружини як хранительки домашнього затишку, матері та домогосподарки, а роль чоловіка – як фінансового донора родини та особи, яка вирішує принципові питання внутрішньосімейного життя. У такій родині превалює залежність жінки від чоловіка, підпорядкування її інтересів його запитам, пристосування до чітких умов та мінімальні їх зсуви, суттєве обмеження певних видів діяльності. З боку чоловіка переважними є чіткі обов'язки з фінансового забезпечення родини, прийняття всіх життєво важливих рішень, підтримки наступності у вихованні та контролі щодо кожного із членів сім'ї;

- партнерські стосунки – сучасний тип сімейних взаємин, що передбачає рівноправне положення кожного із членів подружньої пари, зокрема у фінансових питаннях, а також стосовно свободи вибору та дій. Обмеження у такій подружній парі мінімальні і продиктовані переважно особистісним морально-ціннісним вибором кожного із подружньої пари стосовно того, як саме допустимо та прийнятно діяти стосовно партнера по шлюбно-сімейній взаємодії. Відповідальність також розподілена рівноправно; за винятком ситуацій, за яких передбачено інші домовленості між подружжям. Характерне спільне виховання дітей, спільне вирішення всіх (у тому числі незначних) побутових питань, а також спільних юридичних зобов'язань;

- дружні стосунки – проміжний тип подружніх взаємин. Передбачає домінування ролі чоловіка, проте не в авторитарному режимі (як у традиційному типі рольової взаємодії),

а скоріше як опікуна власної дружини. Ситуація соціально-особистісної взаємодії передбачає деякий симбіоз традиційного та партнерського типів поведінки, за якого жінка має значну свободу вибору та сімейного самовизначення, при цьому перебуває на фінансовому забезпеченні чоловіка. Вагомими є такі особливості рольової взаємодії у цьому типі подружніх пар: кожен із подружжя докладає зусиль для забезпечення власної зовнішньої привабливості, цікавої дозвілленої взаємодії, спільної підтримки відповідних соціальних контактів, забезпечення дружнього спілкування та моральної підтримки, елементів романтики та сексуальних взаємин.

Друга площина розгляду рольової взаємодії у родині: дитячо-батьківська. Вона виникає на етапі появи у родині дітей. До типових батьківських ролей можна віднести контролюючу батьківську (настанови, захисту, підтримки та ін.) і виховуючу (допомоги, турботи, захисту, виявлення розуміння тощо). Позаяк батьківська функція переважно владна, то переважаючими елементами такої рольової поведінки є прояв авторитету, вибудовані стосунки, формування умов життєдіяльності та ін. У дисфункціональних сім'ях переважаючими є стосунки співзалежності, заздалегідь визначеного механізму домінування-підкорення, нехтування, диктування, нав'язування умов тощо. Співзалежні стосунки мають риси переважно симбіозу, або бути індивідуальними [6].

Загалом, можемо констатувати, що батьківські ролі визначаються особистісними та моральними якостями кожного із батьків, а також загальносімейними установками та стилем родинної взаємодії. У батьківському типі рольових взаємин вагомими є не лише ціннісно-моральні, а й інтелектуальні, культурні, освітні, дозвіллені, пізнавальні, творчі аспекти, що визначають не тільки специфіку життєдіяльності родини загалом, а й вплив на виховання дітей, самоусвідомлення себе у батьківській/материнській ролі, встановлення способів комунікації у вертикалі «батьки-діти», продуктивних способах впливу на дитину, способом організації життєдіяльності та традицій у сім'ї тощо [2, с. 18–22].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На наш погляд, основним засобом профілактики деструкцій у сімейній взаємодії є оновлення рольової моделі родини

у зв'язку із динамічними змінами як соціального, так і особистісного статусу кожного з учасників шлюбної пари.

Указаний підхід забезпечує продуктивність консультативної роботи із шлюбною парою, а також дає можливість аналізу ознак сім'ї у різних площинах: як характеристик психологічної спільності людей (неформальних стосунків, зумовлених почуттями й особистісними особливостями членів родини, сімейним сценарієм), як ознак соціальної інституції (системи формальних ролей, зумовлених обов'язками стосовно соціуму кожного із членів родини) і як специфіки перетину сімейних і суспільних відносин (з іншими малими групами, окремими їх представниками й соціальними інституціями).

Практична значущість та перспективи подальших досліджень у межах такого підходу очевидні, оскільки така постановка питання дає змогу розмежувати труднощі сім'ї у рамках психологічної допомоги. Загалом, вивчення соціально-психологічних ознак сім'ї сприяє глибшому осмисленню місця сім'ї як малої групи в системі безпосередніх міжособистісних стосунків індивіда і, ширше, у соціокультурному контексті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Т.В. Семейная психология. Санкт-Петербург : «Речь», 2004. 244 с.
2. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї : курс лекцій. Київ : МАУП, 2001. 96 с.
3. Витакер К. Полуночные размышления семейного терапевта. / Пер. с англ. М.И. Завалова. Москва : Независимая фирма «Класс», 2004. 208 с.
4. Войцях Т.В. Інноваційні методики діагностичної роботи з сім'єю : спецкурс. Черкаси : ОІПОПП, 2012. 68 с.
5. Капська А.Й. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення. Київ : ДЦССМ, 2006. 184 с.
6. Короткий В.И. Основы семейной психопедагогики : курс лекцій. Архангельськ : М'арт, 2003. 178 с.
7. Федоришин Г.М. Психологія становлення особистості у батьківській сім'ї : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : «Місто НВ», 2006. 168 с.
8. Шаповаленко И.В. Возрастная психология (*Психология развития и возрастная психология*). Москва : Гардарики, 2005. 349 с.
9. Шнейдер Л.Б. Семейная психология : учебное пособие для вузов. 2-е изд. Москва : Деловая книга, 2006. 768 с.
10. Якубова Ю.М. Молода сім'я України 90-х. Київ : АЛД, 1996. 137 с.